

Taalvaardigheid Engels in de basisvorming: een internationale vergelijking

KEES DE BOT

In twee artikelen zal verslag worden gedaan van een tweetal internationale vergelijkende onderzoeken naar taalvaardigheid Engels in de basisvorming. Het eerste project waarover in dit artikel wordt gerapporteerd, is geïnitieerd door Margie Berns van de Perdue Universiteit in de USA en Uwe Hasenbrink van de Universiteit van Hamburg in Duitsland. Aan het onderzoek is verder meegedaan door Per van der Wijst (Universiteit Leuven), Claude Truchot (Universiteit van Straatsburg), Marie-Thérèse Claes (Universiteit van Louvain-la-Neuve), Riet Evers en Kees de Bot (Universiteit Nijmegen). Over het tweede project, dat is geïnitieerd door een Europese organisatie op het gebied van onderwijsevaluatie, zal in een volgend artikel worden gerapporteerd.

Nederlanders worden geacht goed te zijn in vreemde talen. Waar dit idee vandaan komt, is niet zo duidelijk, maar de observatie is al terug te vinden in geschriften uit de 17de en 18de eeuw. De meest genoemde verklaring voor deze veronderstelde superioriteit is dat het Nederlands als taal zo klein is dat toch niemand anders het wil leren en dat we als handelsnatie daarom wel de taal van de anderen moesten leren.

Merkwaardig genoeg is er nauwelijks internationaal vergelijkend onderzoek waarin wordt gekeken of die taalvaardigheid wel zo hoog is als wordt beweerd. Vergelijkend internationaal onderzoek is notoir moeilijk omdat landen op allerlei manieren van elkaar kunnen verschillen en een deel van die verschillen niet zo makkelijk te achterhalen en te meten is. Politici houden nogal van internationale vergelijkingen en de motieven lijken uiteen te vallen in twee groepen: het eerste motief kan zijn dat men graag wil laten zien hoe voortreffelijk het onderwijssysteem functioneert. Dat kan eigenlijk alleen zichtbaar worden gemaakt in zulk vergelijkend onderzoek waarbij dan wel van tevoren al min of meer vast moet staan dat het eigen land gunstig uit de vergelijking zal komen. Een heel ander motief kan zijn dat men weet dat het onderwijs juist niet goed functioneert en de uitslag in die zin ook voorspelbaar zal zijn: het eigen land scoort verhoudingsgewijs slecht waarmee de onderwijs autoriteiten een wapen in handen hebben om meer geld en faciliteiten te eisen op de nationale begroting.

Er is nog een ander motief denkbaar: vanuit toegepast taalkundig perspectief zijn we geïnteresseerd in het proces van het leren en onderwijzen van moderne vreemde talen en

in de factoren die van invloed zijn op dat proces: welke factoren hebben een positief effect op de taalverwerving en welke factoren een negatief. Door een internationale vergelijking kan in feite gebruik worden gemaakt van de variatie die te vinden is tussen nationale onderwijssystemen en culturen. Een bijkomend voordeel is dat in dergelijke vergelijkende projecten al snel enige duizenden informanten worden meegenomen waardoor ook kleine effecten zichtbaar kunnen worden gemaakt.

Vergelijkend onderzoek naar taalvaardigheid Engels in de basisvorming

Het door Berns en Hasenbrink opgezette onderzoek waarover hier gerapporteerd wordt, had als bijzonder kenmerk dat het niet extern gefinancierd werd. Al het werk is door de onderzoekers zelf of hun studenten gedaan. Een groot voordeel van dat soort onafhankelijkheid is dat er aan niemand verantwoording hoeft te worden afgelegd en dat het onderzoek in die zin ook geen politieke doelen hoeft te dienen. Een nadeel is dat juist omdat de onderzoekers alles zelf moesten doen in hun eigen tijd, de planning van uitvoering en rapportage niet in de hand te houden is. Een ander nadeel was in dit geval dat er voor de selectie van deelnemende scholen geen beroep kon worden gedaan op overheden om deelname te stimuleren of af te dwingen. De onderzoekers waren afhankelijk van hun min of meer toevallige contacten met scholen en de bereidheid van die scholen om mee te doen. Alleen al om die reden kan dit onderzoek niet claimen representatief te zijn of uitspraken te kunnen doen over meer dan de scholen waar het onderzoek is afgenomen. Het gebruik van de labels (Nederland, Duitsland, enzovoort) moet dan ook worden geïnterpreteerd als 'scholen uit...' en niet als 'representatief voor...'

De opzet van het onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd in Duitsland, België (Nederlandstalig Brussel en Wallonië), Frankrijk en Nederland. In Nederland zijn twee soorten scholen in het onderzoek betrokken: reguliere scholen voor voortgezet onderwijs (havo/vwo) en scholen met een tweetalige stroom waarin een deel van het onderwijs in het Engels wordt gegeven.

Aan het onderzoek deden in totaal 1570 leerlingen mee in de leeftijdscategorie van 15/16 jaar. De verdeling over landen is weer gegeven in tabel 1. Niet alle leerlingen hebben alle vragen en testen gedaan, waardoor de totalen in de tabellen afwijken van dit aantal.

Land	Aantal leerlingen
Nederland regulier (N)	529
Nederland tweetalig (NT)	126
België Nederlandstalig (BN)	183
België Franstalig (BF)	111
Duitsland (D)	492
Frankrijk (F)	129
Totaal	1570

Tabel 1: Aantallen leerlingen per land

In het onderzoek is gebruik gemaakt van een vragenlijst over verschillende aspecten van het Engels. De belangrijkste groepen vragen betroffen kenmerken van de ouders (opleidingsniveau, kennis van het Engels), contact met het Engels via media en op andere manieren, en houding ten aanzien van het Engels. Daarnaast waren er twee instrumenten voor de meting van taalvaardigheid, een zelfbeoordelingstest bestaande uit *can-do statements* ('Ik kan een nieuwsbericht in het Engels goed verstaan') met een vijfpuntsschaal (1. niet ... 5. zonder enige moeite), en een vocabulairetest (Meara's woordherkenningstest). Voor de vocabulairetest kregen de leerlingen een lijst van

80 woorden en 40 pseudoworden (bijvoorbeeld: ‘belf’) en ze moesten aangeven of het item een woord is in het Engels of niet.

In tabel 2 zijn de variabelen in het onderzoek gerubriceerd. Er zijn vier hoofdvariabelen: contact met Engels, taalvaardigheid Engels, attitudes ten aanzien van het Engels en gezinskenmerken. Kenmerken van de school en de klas, zoals etnische samenstelling, gemiddeld inkomen van de ouders, sociaal-economische kenmerken van de wijk, maar ook onderwijskundige aspecten zijn in het onderzoek niet meegenomen.

Hoofdvariabelen en indicatoren

Contact

- Contact via persoonlijk netwerk: ouders, broers en zussen, vrienden*
- Contact via media I: tv, film, muziek*
- Contact via media II: radio/gesproken woord, kranten en tijdschriften*
- Contact door vakanties

Taalvaardigheid

- Zelfbeoordelingen: gemiddelde score *can-do*-schalen
- Lexicale test: Meara’s EFL Vocabulary test

Attitudes

- Waardering van het Engels
- Belang van het Engels
- Gemiddelde belangrijkste voordelen van het kennen van het Engels

Familiekenmerken

- Niveau opleiding ouders: hoogste van beide ouders
- Engelse taalvaardigheid van de ouders: gemiddelde van beide ouders (volgens inschatting van de leerlingen)
- Engelse taalvaardigheid van broers en zussen ouder dan vier jaar: gemiddeld over alle broers en zussen

* De eerste drie indicatoren voor contact met het Engels zijn gebaseerd op een grotere lijst met contactmogelijkheden die via een factoranalyse is gereduceerd.

Zoals deze lijst duidelijk maakt, was er een flink aantal variabelen die in het kader van dit artikel niet allemaal in detail besproken kunnen worden. Voor een compleet overzicht kan verwezen worden naar het boek dat over dit project zal verschijnen (Berns, de Bot & Hasebrink te verschijnen).

Contact met het Engels

Ook wat het contact met het Engels betreft wordt hier slechts een deel van de overvloed aan data weergegeven. Onze aandacht ging vooral uit naar de rol van de media, omdat we vermoedden dat de verschillen tussen de groepen zoals aangegeven in tabel 3 veroorzaakt zouden kunnen worden door verschillen in aanbod Engels in de media: in Wallonië en Duitsland worden vrijwel alle tv-programma’s en films nagesynchroniseerd terwijl in het Nederlandstalige gebied alles wordt ondertiteld.

Gezien het belang van muziek in de cultuur van de leeftijdsgroep hebben we gevraagd naar het aantal uur dat de leerlingen naar muziek luisteren, naar de taal van de muziek (teksten) waar ze bij voorkeur naar luisteren en hoe belangrijk ze die teksten vinden.

Tabel 3 geeft een overzicht van het aantal uren per week dat er naar muziek wordt geluisterd, terwijl in tabel 4 de talen waarnaar geluisterd wordt en het belang van de teksten zijn weergegeven.

	Aantal uren per week	
	Gemiddelde	s.d.
N	18.6	17.5
NT	18.8	15.1
BF	13.3	12.9
D	28.1	19.0
Fr	14.3	14.0

Tabel 2: Gerapporteerde aantal uren luisteren naar muziek per week (gemiddelden en standaarddeviaties)

Tabel 2: Overzicht van groepen variabelen

	N	NT	BN	BF	D	F
Taal van muziek						
alleen of vooral nationaal	1.0	0.9	0.5	5.9	2.4	5.0
alleen of vooral Engels	82.4	89.5	89.4	45.8	58.3	24.1
ongeveer gelijk	16.5	9.5	10.1	48.3	39.4	70.9
Belang van muziektekst in Engels						
(tamelijk) onbelangrijk	54.1	38.7	34.1	44.4	50.4	60.7
(tamelijk) belangrijk	45.9	61.3	65.9	55.6	49.6	39.3
Belang van muziektekst in eigen taal						
(tamelijk) onbelangrijk	52.5	46.2	32.2	21.2	38.3	17.4
(tamelijk) belangrijk	47.5	53.8	67.8	78.8	61.7	82.6

Tabel 4: Taal van de muziekteksten en belang van teksten per groep

In de Nederlandstalige groepen zien we dat het Engels voor meer dan 80% de taal van muziek is. In de andere groepen is het eerder een mix van de eigen taal en Engels. Wat betreft het belang van teksten in verschillende talen zien we dat met name de Franstalige leerlingen grote waarde hechten aan de teksten in de eigen taal, wat mogelijk te verklaren is vanuit het belang van het Franse chanson in de Franstalige cultuur.

Wanneer we kijken naar contact met Engels via tv en radio (tabel 5) dan zien we weer het eerder gevonden verschil tussen Nederlandstalige en andere groepen, met als verrassend verschil dat bijna evenveel leer-

lingen in Wallonië aangeven naar Engels programma's te kijken als de leerlingen in Vlaanderen. Blijkbaar is de beschikbaarheid van (Nederlandstalige?) zenders een factor.

Wanneer we kijken naar het gebruik van het Engels op vakantie dan zien we dat in alle groepen behalve de Franse meer dan 65% van de leerlingen aangeven die taal te gebruiken. Voor de Franstalige leerlingen ligt dat op 44%, maar daarbij moet worden aangetekend dat een veel kleiner percentage van die leerlingen naar het buitenland op vakantie gaan. Deze aantallen laten zien dat Engels voor deze groepen leerlingen de taal van de vakantie in het buitenland is.

	N	NT	BN	BF	D	F
Kijken naar Engelse tv-programma's	90.5	97.9	80.7	77.1	43.7	23.6
Luisteren naar Engels radio-programma's	15.4	18.0	16.4	7.6	6.9	6.9

Tabel 5: Contact met Engels via TV en radio in percentages van leerlingen

	N (N=529)		NT (N=126)		BN (N=183)		BF (N=111)		D (N=492)		F (N=129)		Total (N=1570)	
	Gem. s.d.		Gem. s.d.		Gem. s.d.		Gem. s.d.		Gem. s.d.		Gem. s.d.		Gem. s.d.	
Zelfbeoordelingen	69.2	14.9	86.4	9.6	68.1	14.8	59.7	13.0	69.1	15.8	43.7	18.3	67.6	17.5
Vocabulairetest	66.8	14.9	85.4	10.1	76.6	10.2	56.1	17.1	53.7	14.2	—	—	64.4	17.3
Correlatie	.35***		.43***		.32***		.31***		.32***				.38***	

*** correlatie is significant op .001 niveau (2-zijdig)

Tabel 6: Taalvaardigheid: zelfbeoordelingen en vocabulairetest in percentages van maximale score

Taalvaardigheid

In tabel 6 is de informatie over taalvaardigheid in de groepen compact weergegeven als percentage van de maximale score.

Uit deze tabel is een aantal zaken af te leiden: de Nederlandse tweetalige groep scoort verreweg het hoogste van alle groepen, gevolgd door de Nederlandse en Belgisch-Nederlandse. De samenhang met de zelfbeoordeling is matig. Dit suggereert dat de zelfbeoordelingstest mogelijk meer of iets anders toetst dan de vocabulairetest (waar overigens ook de nodige haken en ogen aan zitten zoals de recente dissertatie van Eyckmans (2004) heeft laten zien). Opvallend is dat de Belgisch-Nederlandse leerlingen zichzelf lijken te onderschatten (hun zelfbeoordelingsscore is lager dan hun vocabulairescore) terwijl de Duitse leerlingen zichzelf eerder lijken te overschatten.

Attitudes ten aanzien van het Engels

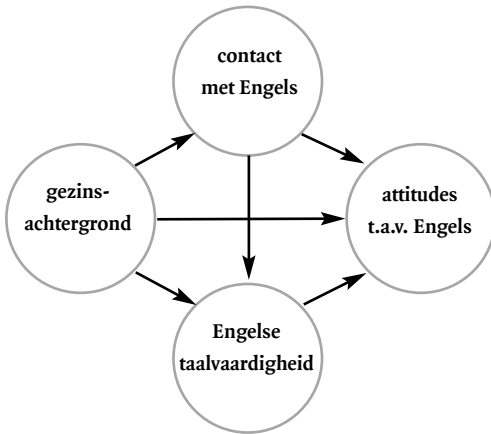
De gemiddelden voor de groepen met betrekking tot attitudes ten aanzien van het Engels zijn weergegeven in tabel 7.

De verschillen tussen de groepen zijn klein en statistisch niet significant. Dat geeft aan dat de houding ten aanzien van het Engels in de Frans- en Duitssprekende groepen niet anders is dan die van de Nederlandssprekende groepen. Met name wat betreft het belang zijn alle groepen het erover eens dat Engels van groot belang is, maar het Engels wordt ook door een overgrote meerderheid van de leerlingen aantrekkelijk gevonden.

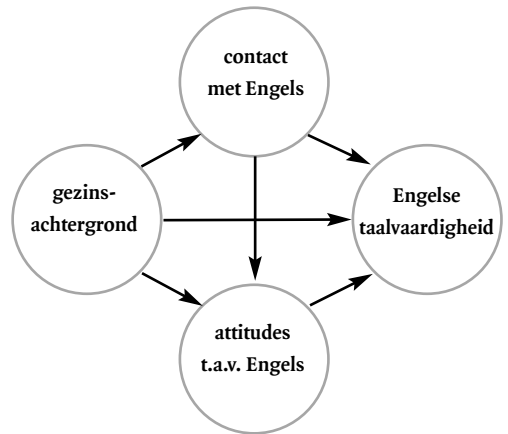
Groepen	Aantrekkelijkheid Belang	
	Gemiddelde	Gemiddelde
N	3.2	3.4
NT	3.5	3.7
BN	3.4	3.8
BF	3.5	3.6
D	3.1	3.7
F	2.8	3.2

Tabel 7: Aantrekkelijkheid en belang van Engels (max. score = 4)

MODEL 1

MODEL 2

Figuur 1: Modellen van samenhang tussen variabelen

Samenhang tussen variabelen

Het is niet zo makkelijk om uit een brij van data als in dit onderzoek een heldere samenhang te vinden tussen al die variabelen. Er zijn verschillende loglineaire analyses uitgevoerd die de auteur voor belangstellenden graag ter beschikking stelt en die ook in het al eerder genoemde boek uitvoerig aan de orde komen; hier beperken we ons tot een samenvatting van de uitkomsten van die analyses.

Figuur 1 geeft een overzicht van de hoofdvariabelen en de mogelijk samenhang daartussen. Er zijn twee mogelijke modellen: één waarin taalvaardigheid als de afhankelijke variabele fungeert en één waarin attitudes ten aanzien van het Engels de afhankelijke variabele is. In principe zijn beide samenhangen mogelijk: het zou kunnen zijn dat taalvaardigheid wordt bepaald door contact, gezinskenmerken en attitudes, maar het is ook denkbaar dat attitudes worden bepaald door de andere variabelen.

Op statistische gronden blijkt het tweede model de voorkeur te hebben in die zin dat in dat model de samenhangen tussen variabelen het beste kunnen worden verklaard.

Wat de modellen ook laten zien is dat er directe effecten zijn (Gezinsachtergrond - Taalvaardigheid) maar ook indirecte effecten (Gezinsachtergrond - Contact met Engels - Taalvaardigheid). Nu zou het mooi zijn geweest als we de indicatoren voor de hoofdvariabelen bij elkaar hadden kunnen nemen en bewerken tot een score, maar dat bleek statistisch niet mogelijk; om die reden is in de analyse niet gewerkt met de hoofdvariabelen, maar met de indicatoren. Voor de liefhebber zijn in bijlage 1 de directe en indirecte effecten tussen indicatoren weergegeven.

Hieronder volgen de belangrijkste bevindingen.

- Kennis van het Engels van ouders en broers en zussen blijkt een effect te hebben op het contact met het Engels: men gaat meer naar

het buitenland op vakantie en spreekt daar meer Engels. Ook zijn er meer contacten met Engels in familie- en vriendenkring.

- Er is geen duidelijk effect van mate van contact op taalvaardigheid; dat geldt zowel voor de lexicale test als voor de zelfbeoordeling. Ook de familiekenmerken hebben geen grote invloed op de taalvaardigheidsscores.
- De lexicale test blijkt in de analyse over alle nationaliteiten heen nergens mee samen te hangen.
- Verreweg het grootste effect is dat van attitudes ten aanzien van het Engels. Zowel de waardering van het Engels, als het ingeschatte belang ervan, als de voordelen van kennis van het Engels die worden genoemd hangen positief samen met taalvaardigheid: hoe meer waardering, hoe groter het ingeschatte belang, hoe hoger de zelf ingeschatte taalvaardigheid.

Verschillen tussen nationale groepen

In hoeverre is dit patroon hetzelfde voor de verschillende nationaliteiten? In de analyses is gekeken welke groepen afweken van het algemene patroon. Er bleek een aantal opmerkelijke verschillen te zijn.

- Bij de Nederlands/tweetalige groep vinden we een negatieve relatie tussen waardering van het Engels en score op de lexicale test. Het is niet duidelijk waardoor dit komt. Tegelijkertijd is er voor deze groep een veel sterkere relatie tussen voordelen van kennis van het Engels en zelfbeoordeling.
- Voor de Duitse groep is er een sterke positieve relatie tussen belang van het Engels en de score op de lexicale test.
- Voor de Franse groep vinden we een positief relatie tussen contact via familie en vrienden en belang van het Engels. Waarschijnlijk is het zo dat leerlingen die via hun familie of kennissen in contact komen met het Engels die taal ook belangrijker vinden.

Algemene conclusies van het onderzoek

Ten eerste is het een verfrissende (en soms frustrerende) ervaring om deel te nemen aan een project waarin nationale belangen en eisen van financiers geen rol spelen. Dat geeft de mogelijkheid om met wat meer distantie naar de uitkomsten te kijken. In het volgende artikel zal wat meer worden ingegaan op de problemen van dat soort van boven aange-stuurde onderzoek.

Ten tweede moeten we constateren, dat we eigenlijk maar heel weinig van de verschillen in taalvaardigheid kunnen verklaren: geen enkele indicator blijkt een relevante samenhang te vertonen met de lexicale test. In vervolgonderzoek moet er zeker een uitgebreider testbatterij worden gebruikt om taalvaardigheid in de breedte te meten.

De zelfbeoordeling blijkt wel samen te hangen met andere indicatoren, en met name met het cluster attitudes. Dat lijkt erop te wijzen dat in zelfbeoordeling niet alleen taalvaardigheid een rol speelt maar ook de houding ten aanzien van de taal.

Er is geen effect van de mate van contact met het Engels buiten school. Dat is opmerkelijk omdat het een redelijke aanname lijkt dat de hoge taalvaardigheid van Nederlandse leerlingen vooral wordt veroorzaakt door de aanwezigheid alom van het Engels in Nederland. Ook zou men voor de contactvariabelen een verschil verwachten tussen de Nederlandstalige leerlingen en de andere groepen door het gebruik van ondertiteling en dus grotere blootstelling aan het Engels. Het is niet onwaarschijnlijk dat het uitblijven van een effect mede veroorzaakt wordt door de gebreken van de taalvaardigheidsmaten in dit onderzoek

In het volgende artikel over een grootschaliger vervolgonderzoek zal worden nagegaan of de daarbij doorgevoerde veranderingen effect hebben gehad op de uitkomsten.

LITERATUUR

Berns, M., Bot, K. de & Hasebrink, U. (Eds) (te verschijnen) *In the presence of English: The media and European youth.*

Eyckmans, J. (2004). Measuring receptive vocabulary size: Reliability and validity of the yes/no vocabulary test for French-speaking learners of Dutch. Dissertatie Katholieke Universiteit Nijmegen.

	Familievariabelen			Contactvariabelen				Taalvaardigheid		R ²
	Op Ou	EngOu	EngSib	Fam/Vr	Media1	Media2	Vak	Zelf-b	Lextest	
DIRECTE EFFECTEN										
Contact										
Familie/vrienden	—	.20***	.22***							
Media 1	—	.09***	.13***							
Media2	—	.12***	.11***							
Vakantie	.08**	.23***	.07**							
Taalvaardigheid										
Zelf-beoordeling	.06*	.07**	.05*	.17***	.16***	.09***	.11***			
Lexicale test	.09***	—	—	.05*	.10***	—	.08***			
Attitudes										
Waardering	—	—	—	.09***	.09***	—	—	.47***	.07**	
Belang	—	—	—	.10***	.11***	—	—	.28***	—	
Voordelen	—	—	—	.09***	.17***	.07**	—	.23***	—	
TOTALE EFFECTEN										
Contact										
Familie/vrienden	—	.20***	.22***							.14
Media 1	—	.09***	.13***							.30
Media 2	—	.12***	.11***							.13
Vakantie	.08**	.23***	.07**							.13
Taalvaardigheid										
Zelf-beoordeling	.07**	.16***	.12***	.17***	.16***	.09***	.11***			.40
Lexicale test	.10***	.04***	.03***	.05*	.10***	—	.08***			.38
Attitudes										
Waardering	.04***	.10***	.09***	.18***	.17***	.04***	.06***	.47***	.07**	.30
Belang	.02**	.07***	.07***	.14***	.15***	.02***	.03***	.28***	—	.18
Voordelen	.02**	.08***	.08***	.13***	.20***	.09***	.03***	.23***	—	.18

Bijlage 1: Relaties tussen variabelen